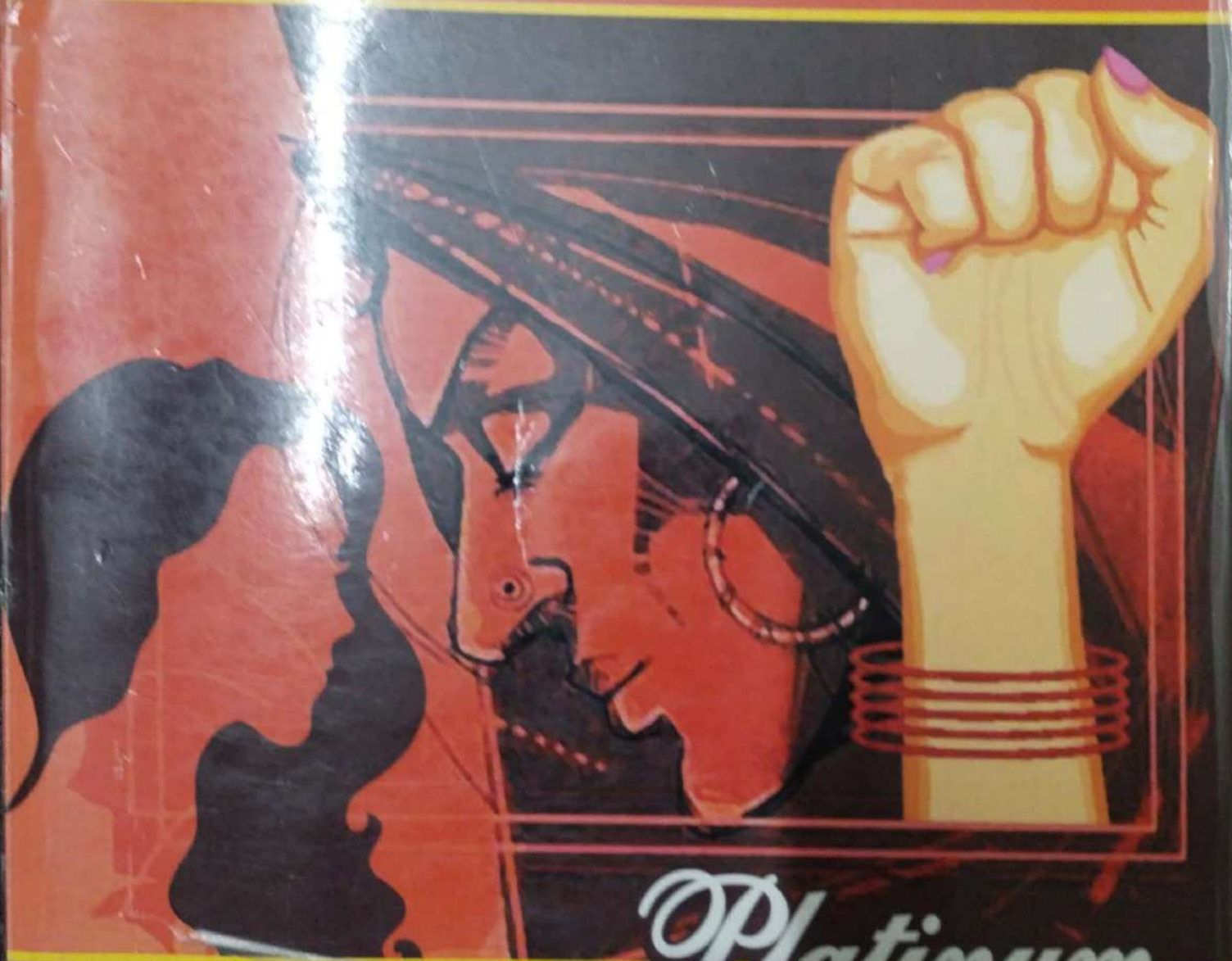

ISSN 2231-0096

WOMEN IN DIFFICULT CIRCUMSTANCES :

ISSUES, CHALLENGES AND RESPONSES

Platinum

A Peer Reviewed National Journal

Platinum

A Peer Reviewed
National Multidisciplinary Journal

ISSN 2231-0096

117

Volume - 7 Number - 1 (Part III) Feb. 2017

Editor

Dr. Madhukar. V. Patil, Nandurbar

Advisory Editors

Dr. Shyam Kayande, Nagpur
Dr. Shivankar S.N., Karnataka
Dr. Kishor Gaikwad, Mumbai
Prin. Dr. A.P.Khairnar, Nizampur
Dr. Prashant Puranik, Ujjain (M.P.)
Dr. Naresh J. Parikh, Gujrat
Dr. Keshav Phale, Amravati
Dr. A. M. Garode, Chikhli

Managing Editor

Mr. Yuvraj Mali

Editorial Office

Atharva Publications
Plot No.17, Devidas Colony
Varkhedi Road, Dhule - 424 001
www.atharvapublications.com
E-Mail : atharvapublications@gmail.com

Branch : Circulation & Advertisement

Atharva Publications
Basement, Om Hospital, Near Anglo Urdu
Highschool, Dhake Colony, Jalgaon - 425001
Ph.No. 0257-2239666

Subscription Rates

For This Copy Rs 850/- Only

Single Copy for reader Rs. 350.00 or US \$ 35.00 Only
For printing/ Publication of research Paper
Individuals Rs. 1200.00 (each research paper) Or
US \$ 100.00
Institutions Rs. 1400.00 per annum Or Us \$ 140.00

1. Editing of the research journal is processed without any remittance. The Selection and publication is done after recommendation of subject expert Referee.
2. Thoughts, Language vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper is entirely of author.
3. Along with research paper it is compulsory to sent Membership form and copyright form.
4. In any condition if any National/ International university denies to accept the research paper published in the journal then it is not the responsibility of Editor, Managing Editor Publisher and Management.
5. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written acceptance form Managing Editor unless it will be assumed as disobedience of copyright rules.
6. All the legal undertaking related to this research journal are subjected to be hearable at Dhule Jurisdiction only.
7. The research journal will be sent by normal post. If the journal is not received by the author of research paper then it will not the responsibility of Editor and publisher. The amount or registered post should be given by the author of research paper. It will be not possible to sent second copy of research Journal.
8. Authors are requested to follow the author's Guide lines Contact Managing Editor - 9764694797
 - For book reviews, please send two copies of the book (one for the Reviewer and other for the library of the journal) to the Managing editor.

- Donations of books /journals / cash / gift are welcome and will be gratefully acknowledged. All disputes concerning the journal will be settled in the court of Jalgaon, Maharashtra.

प्लॅटिनम या त्रैमासिकात प्रसिद्ध झालेली मते संपादक, सहसंपादक, कार्यकारी संपादक, आणि सल्लागार मंडळ यांना मान्य असतीलच असे नाही. या नियतकालिकात प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या लेखातील लेखकांची मते ही त्यांची वैयक्तिक मते आहेत. तसेच शोधनिबंधाची जबाबदारी ज्या-त्या लेखकांवर राहिल.

मेसर्स अथर्व पब्लिकेशन्सच्यावतीने कार्यकारी संपादक श्री.युवराज माळी यांनी प्लॉट नं.१७, देविदास कॉलनी, धुळे-४२४ ००१ (महाराष्ट्र) येथे प्रकाशित केले व झरोका प्रिंटर्स, जळगाव येथे मुद्रित केले. मोबाईल : ९४०५२०६२३०. जळगाव (ऑ.) : ०२५७-२२३९६६६.

- स्त्री युक्तीच्या संदर्भात दलित लेखिकांचे योगदान २३३
प्रा. एच.एल. सोनकांबळे, नांदेड
- महिला जेतपजुरांचे योगदान व त्यांच्या सामाजिक समस्या एक दृष्टीक्षेप २३८
डॉ. वितेश भारत निकत, लातूर
डॉ. वळवी यशवंत रेसा, लातूर
- मी एक असुरक्षित स्त्री २४१
सुलभा साहेबराव मोरे, धुळे
- राष्ट्रीयघाषिण आरोग्य अभियान अंतर्गत महिला आरोग्य संवर्धन २४२
प्रा. अनिता.एम.खेडकर, अमळनेर
- ग्रामीण महिला नेतृत्व -समस्या व उपाय २४५
प्रा. डॉ. विठ्ठल पंडीतराव सांडूर, निलंगा
- अत्याचारित महिलांच्या मानसिकतेवर होणारे परिणाम व त्यांचे शासकिय संस्थांच्या माध्यमातून होणारे पुनर्वसन २४७
प्रा.डॉ. भारती प्रमोद गायकवाड, जळगाव
- महिला आणि चळवळी २४९
अंकुश के. जोशी, चोपडा
- नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या आरोग्यविषयक आणि इतर समस्यांचे समाजशास्त्रीय विवेचन २५१
प्रा. डॉ. सुदाम राठोड, मोराणे
- वैश्याव्यवसाय करणाऱ्या महिलांची सध्यास्थिती आव्हाने व पुनर्वसन संदर्भ : धुळे व नंदुरबार जिल्हा २५३
प्रा. राजेंद्र बैसाणे
प्रा. राहुल आहेर, मोराणे
- भारतीय स्त्रियांचा सामाजिक दर्जा - एक अध्ययन २५६
प्रा. प्रमोद हरी जाधव, तळोदा
- महिला सक्षमीकरणात कायद्याची भुमिका २५९
प्रा. डॉ. राहुल यशवंतराव निकम, चोपडा
- स्त्री जीवनातील परिवर्तनवादी चळवळीची कायदेशीर वाटचाल २६२
मोरे रणजित भिला
डॉ. प्रा. व्ही. आर. गुंजाळ, चोपडा
- भारतीय महिलांचे सामाजिक वास्तव : सक्षमीकरण व मानवाधिकार २६४
लोणकर अरविंद सुदाम, औरंगाबाद
- कुटूंब आणि समाजातील स्त्रियांचा दर्जा. २६७
प्रा. मधुकर आत्माराम देसले, नंदुरबार
- स्वतंत्र भारतातील जनगणना आणि स्त्री पुरुष प्रमाण व साक्षरता स्थिती २७०
प्रा.शामसिंग डी. वळवी, मोराणे
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या वृत्तपत्रातील सांस्कृतिक परिवर्तन २७२
मिलींद शहादेव आठवले
- महिला संबंधित धोरण, कार्यक्रम आणि योजना: महिला व बाल विकास विभागासाठी कॉर्पोरेट सामाजिक जबाबदारी (CSR) कार्यक्रम राबविणेबाबत भागीदारी २७४
प्रा. सुनिता जगताप, नाशिक.

राष्ट्रीयग्रामिण आरोग्य अभियान अंतर्गत महिला आरोग्य संवर्धन

प्रा. अनिता, एम. खेडकर

पं. ज. वे. समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर, जि. जळगाव

भारत हा विकसनशिल देश असून सतत विकास करत राहणे हे देशाचे ध्येय आहे. कोणत्याही राष्ट्राची ओळखही तेथील निकोप आरोग्य व्यवस्थेवर आधारित असते. ज्या देशात महिला व बालक यांच्या विकास झालेला असतो, तो देश विकसनशिल देश म्हणुन गणला जातो. महिलांचे आरोग्य व त्या संबंधी निर्माण होणाऱ्या समस्या त्यामुळे प्रसूतीच्या वेळेस निर्माण झालेल्या गुंतागुंतीमुळे अनेक आरोग्य विषयक समस्या निर्माण होतात. तसेच कौटुंबिक, सामाजिक आर्थिक समस्या निर्माण होतात. त्याचा परिणाम तिच्या जिवनमानावर होतो.

पुर्वी आरोग्याची काळजीही वैयक्तीक पातळीवरूनच घेतली जात असे राजे, महाराजे, श्रीमंत कुटुंब यांच्यासाठी वैद्य असत; परंतु समाजातील गरीब स्त्रीया याची काळजी घेणारी सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था नव्हती. ती १९व्या शतकात निर्माण झाली. केंद्र सरकारतर्फे आरोग्य योजना सुरू करून जनतेला रोग उपचाराबाबत दिलासा दिला. व राष्ट्रीय ग्रामीण अभियान अंतर्गत चालवली जाणारी जननीसुरक्षा योजना स्त्रीयांच्या आरोग्याच्या दृष्टीने अतिशय उपयुक्त आहे. जनतेला आरोग्याबाबत बद्दल माहिती मिळते. वेळच्या वेळेस सर्व प्रकारची माहिती दिल्यास त्यांचे स्वास्थ्य चांगले राहून त्याचा शारीरिक विकास चांगल्या प्रकारे होईल. राष्ट्रीय मोहिमेचा फायदा ग्रामीण भागातील मातांना होतो. सर्वांगिण विकासाकरिता त्यांच्या शारीरिक विकासाबरोबरच मानसिक, भौतिक, सामाजिक, भावनिक इ. विकास पण महत्वाचा आहे. त्याकरिता आरोग्य देखील कारणीभूत असते. या सर्वांबाबतची माहिती मातांना राष्ट्रीय मोहिमेचा माध्यमातून मिळते. त्याचप्रमाणे रोगप्रतिबंधक योजना यामुळे पण चांगले स्वास्थ्य राखण्यास मदत होते. आरोग्य हे दोन प्रकारचे असते. शारीरिक आरोग्य व मानसिक आरोग्य. हे दोन्ही प्रकार एकमेकांना प्रभावित करतात. विकास चांगला होण्याकरिता स्वास्थ्य उत्तम असणे आवश्यक आहे व स्वास्थ्य चांगले राहण्याकरिता चांगल्या स्वास्थ्यपूर्वक सवयी असणे आवश्यक आहे केंद्रसरकारतर्फे आरोग्य योजना सुरू करून जनतेला रोग उपचाराबाबत दिलासा दिला. कारण महिलांचे आरोग्य व त्यासंबंधी कौटुंबिक, सामाजिक, मानसिक, आर्थिक समस्या निर्माण होतात. तसेच विविध घटकांच्या होणारा परिणाम यामुळे महिलासक्षमीकरण व महिला विकास यामध्ये समस्या निर्माण

होतात. त्यामुळे त्यांच्या आरोग्याशी संबंधित राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान अंतर्गत येणाऱ्या जननीसुरक्षा योजनेचा लाभ महिलांच्या आरोग्य विकासासाठी आवश्यक आहे."

उद्देश :-

- १ राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाची भुमिका अभ्यासणे.
- २ राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान अंतर्गत महिलांच्या आरोग्यावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.
- ३ राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाची कार्य पद्धती व संरचना अभ्यासणे.

महिला आरोग्य समस्या

समाजातील बरेच लोकस्त्री व पुरुषांमध्ये स्त्रीला दुय्यम समजतात त्यामुळे स्त्रीयांच्या व मुलांच्या आजाराकडे गांभीर्याने पाहिले जात नाही. स्त्री घरी आणि बाहेर दोन्ही ठिकाणी कार्य करित असते शिवाय तिला मुलांसाठी देखील वेळ द्यावा लागतो तसेच त्यांची काळजी घ्यावी लागते.

स्त्रीया भरपूर काम करतात परंतु त्यामानाने त्यांना मजुरी कमी मिळते घरी त्यांना खाण्यासाठी अन्न देखील कमी मिळते त्यामुळे अनेमिया (रक्तक्षय) सारखे आजार तिला होतात. ती अत्यंत कमजोर होते. तिचे वजन आवश्यकते पेक्षाकमी असते. स्त्रीयांच्या शारीरिक समस्येकडे नेहमीच दुर्लक्ष केले जाते किंवा उशिरा औषधोपचार केला जातो आरोग्य तपासणी किंवा उपचार घेण्यासाठी देखील त्यांना त्यांचे सासुसासरे किंवा पतीकडून परवानगी घ्यावी लागते गरोदर, गर्भपात, किंवा प्रसूती इत्यादी सर्व बाबतीत स्त्रीलाच त्रास सहन करावा लागतो. शिवाय पाळणा लांबविण्याच्या दृष्टीने गर्भनिरोधक साधनांचा वापर करण्यासाठी देखील विशेषतः तिच्यावर दबाव असतो. तसेच त्यामुळे तिला कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक शिवाय आरोग्य विषयक समस्या निर्माण होतात.

स्त्रीही पुरुषांच्या बरोबरीने काम करते. परंतु आजही कुटुंबात व समाजात स्त्रीचे स्थान कनिष्ठ आहे. पुरुष प्रधान समाज व्यवस्था, घरकाम, मुलांचे पालनपोषण कुटुंबातील लोकांची निगा वृद्धांची सेवा एकूण सदैव कष्ट करणे सतत कामामुळे तीला आरोग्याच्या समस्या निर्माण होतात कमी वयात लग्न आणि गर्भधारणेचा स्त्रियांचा आरोग्यावर प्रतिकूल परिणाम

Pratima

होतो. त्यामुळे गर्भपात, कमी दिवसाची प्रसूती, जोखमीची प्रसूती, कमी वजनाचे आपत्य जन्माला येणे इत्यादीबाबी घडतात त्याचा स्त्रीयांवर तसेच संपूर्ण कुटूंबावर परिणाम होतो त्यामुळे जीवनाचा आनंद अल्पावधीतच निघून जातो प्रसूतीमुळे रक्तशर्ष (अनिमिया), गर्भशयाचा कर्करोग इ आजार होतात शिवाय वारंवार गर्भधारणेमुळे स्त्रीला अत्यंत माणसिक तणावातून जावे लागते त्यामुळे तिचा शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्यावर परिणाम होतो मातामृत्यु आणि बाल मृत्युहोण्याचे प्रमाण आपल्या देशात जास्त आहे त्यापैकी बरेच मृत्यु वेळीच उपायबोजना करून टाळता येण्यासारखे असतात गरोदरपणा, गर्भपात, किंवा प्रसूती इत्यादी. सर्व बाबतीत स्त्रीलाच त्रास सहन करावा लागतो. शिवाय पाळणा लांबविण्याच्या दृष्टीने गर्भनिरोधक साधनांचा वापर करण्यासाठी देखील विशेषतः त्यांच्यावरच दबाव असतो. संतती प्रतिबंधक पध्दतीपैकी बऱ्याच पध्दती मित्रांसाठीच आहेत तर पुरुषांसाठी फार कमी आहेत ह्या वरून ही हे लक्षात येईल.

परंतु हया सर्वपेक्षा महत्त्वाची बाब म्हणजे कमी वयात मुलीचेहोणारे लग्न हीहोय. कमी वयात होणारी गर्भधारणा व प्रसूती यामुळे मातामृत्यु व बालमृत्यु याचे प्रमाण वाढते.स्त्री प्रजनन संस्था ही लैंगिक आजाराच्या दृष्टीने अधिक जोखमीची आहे.व त्यामुळे गर्भशयाच्या कर्करोगासारख्ये आजारहोतात.वेगवेगळ्या प्रकारे स्त्रियांवर प्रतिकूल परिणाम होतो.

राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान :-

केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान अंतर्गत जननीसुरक्षा योजना १२ एप्रिल २००५ पासून महाराष्ट्र राज्यात कार्यन्वित करण्यात आली आहे. जननीसुरक्षा योजना १००% केंद्रसरकारद्वारा प्रायोजित करण्यात आली आहे. या योजनेमार्फत महिलांना प्रसूतिपुर्व व प्रसूतीपश्चात कालावधीत स्वतःची काळजी घेता यावी यासाठी अर्थिक मदत दिली जाते. गरीब व दारिद्र्य रेषे खालील महिलांच्या आरोग्य निगा साठी मजबुत यंत्रणा निर्माण व्हावी तसेच आरोग्य प्रशिक्षकांना प्रशिक्षण देणे, मुलभुत आरोग्य सुविधांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी लक्ष केंद्रित केले आहे. मातामृत्यु आणि बाल मृत्युहोण्याचे प्रमाण आपल्या देशात नास्त आहे त्यापैकी बरेच मृत्यु वेळीच उपाययोजना करून टाळता येण्यासारखे असतात . त्यामुळे भारत सरकारने सुरु केलेली जननीसुरक्षा योजनेचा महिलांचा जीवनावर होणारा परिणाम तसेच त्यांची आरोग्यस्थिती गरोदर , गर्भपात किंवा प्रसूती याबाबत मोठया समस्या निर्माण होतात .

आपल्या भारतात १,२०,००० महिलांचा मृत्यु गरोदरपणात होतो. सर्व सुविधायुक्त दवाखान्यात बाळाचा जन्म होणे केव्हाही चांगले असते. राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियान योजना अंतर्गत येणाऱ्या जननीसुरक्षा योजनेचा लाभ कोणत्याही राष्ट्राची

प्रगतीही त्या राष्ट्रातील लोकांच्या निकोप आरोग्यावर अवलंबून असते महिला व बालक निकोप आणि सदृढ असेल तर कौटुंबिक, सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक विकासाला हातभार लागतो. त्यामुळे विकसीत व प्रगत देशात आरोग्य विषयक कार्याला महत्व दिले जाते.

महिला आरोग्य विकासात राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाचे उद्देश :-

- १) बालमृत्यू आणि माता मृत्युदर कमी करणे.मार्तांचे आरोग्य व गरोदर पणात महिलांच्या आरोग्याचे रक्षण करणे.
- २) महिलांसाठी सार्वजनिक स्वच्छता,पोषक आहार,पाणी पुरवठा यासारख्या मुलभूत सेवांसोबत सार्वजनिक आरोग्य सेवा सर्वांना सुलभतेने उपलब्ध करून देणे.
- ३) सांसर्गिक रोगांचा प्रादुर्भाव टाळण्यासाठी लसीकरण माहिमहाती घेणे.स्थानिक साथीचे रोग नियंत्रणाबरोबर इतर संसर्गजन्य व असंसर्गजन्य आजारांचे प्रतिबंध व नियंत्रण करणे.
- ४) सर्व लोकांना प्राथमिक आरोग्य सेवा मिळण्याबाबत उपाययोजना आखणे.
- ५) जनन दर कमी करणे.लोकसंख्यावाढ रोखण्यासाठी लोकांना कुटूंबनियोजन साधने व शस्त्रक्रियेची माहिती देणे.

राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाची कार्यप्रणाली:-

- १) राज्य आरोग्य अभियान पूर्णपणे कार्यरत असावे.
- २) सर्व जिल्ह्यांमध्ये जिल्हा आरोग्य अभियान पूर्णपणे कार्यरत असावे.
- ३) सर्व उपकेंद्रांना ए.एन.एम.असावी व सर्व उपकेंद्र कार्यरत असावी.
- ४) सर्व ग्रामीण रुग्णालय ही प्राथमिक संदर्भसेवा केंद्र म्हणून कार्यरत व्हावीत.
- ५) सर्व स्तरावरील रुग्णालय कल्याण समित्या कार्यरत झालेल्या असाव्यात.
- ६) आयुष औषधोपचार प्रणालीही शासकीय आरोग्य यंत्रणेमार्फत मुख्य प्रवाहात असाव्यात.
- ७) सर्व आदिवासी भागांमध्ये आशा कार्यरत व्हावी .
- ८) जननीसुरक्षा योजनेचा लाभ १००% लाभार्थींना मिळावा.
- ९) निवड झालेल्या जिल्ह्यांमध्ये एकात्मिक नवजात अर्भक व बालकांच्या आजाराचे व्यवस्थापनावर आधारित आरोग्य सेवा देण्यात याव्यात.
- १०) राज्यांच्या अर्थसंकल्पात आरोग्य विभागास वाढीव निधि उपलब्ध व्हावा.
- ११) सर्व पंचायत राज संस्था व रुग्ण कल्याण समितीच्या

संस्थांचे राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानाबाबत प्रशिक्षण पूर्ण झालेले असावे.

१२) फिरते वैद्यकीय पथक कार्यरत असावे.

राष्ट्रीय ग्रामिण आरोग्य अभियानाचे योगदान

१) आरोग्य सेवेअंतर्गत होणारा एकूण खर्च जी.डी.पी. या सध्याच्या ०.९ टक्के वरून २ ते ३ टक्के पर्यंत वाढविणे.

२) सर्व पंचायत राज संस्था व रुग्ण कल्याण समितीच्या संस्थांचे राष्ट्रीय ग्रामिण अभियानाबाबत प्रशिक्षण पूर्ण झालेले असावे.

३) प्रत्येक गावामध्ये महिला आरोग्य कार्यकर्ती आशाची निवड करणे.

४) सार्वजनिक स्वच्छता, पोषक आहार, पाणी पुरवठा समितीच्या माध्यमातून प्रत्येक गावात ग्राम आरोग्य योजना बनविणे.

५) उपकेंद्र, प्राथमिक आरोग्य केंद्र, ग्रामिण रुग्णालयातील सेवांचा दर्जा सुधारणे.

६) स्थानिक पातळीवर ग्राम नियोजन आराखडा तयार करणे व त्याची अंमलबजावणी करणे.

७) सार्वजनिक आरोग्य सेवेमध्ये स्थानिक पारंपारीक उपचार पद्धती.

८) कुटूंब कल्याण कार्यक्रमांना राष्ट्रीय, राज्य जिल्हा व

तालुका स्तरावर एकात्मिक रूप देणे.

निष्कर्ष :-

महिला आरोग्य विकासासाठी राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान अतिशय महत्वाची भूमिका बजावत आहे. सर्व जनतेचे आरोग्य संवर्धन आरोग्य रक्षण करणे व आरोग्य सेवा पुरवणे शासनाची जबाबदारी आहे. भारतीय महिलांचा आरोग्य विषयक विकास होण्यासाठी ही योजना ग्रामीण भागातील गरीब महिला व बालकांपर्यंत गुणवत्तापूर्ण अद्यावत व परिणामकारक आरोग्य सुविधा पुरविल्या जाण्यासाठी कार्यरत आहे. आपल्या भारतामध्ये दरवर्षी १,२०,००० स्त्रीयांचा मृत्यू गरोदरपणात होतो. सर्व सुविधायुक्त दवाखान्यात बाळाचा जन्म होणे केव्हाही चांगले असते. गरोदरपणा, गर्भपात, प्रसुती, मातामृत्यू दर व बालमृत्यूदर, सार्वजनिक स्वच्छता, पोषक आहार, साथीचे रोग अशा सर्व समस्यांबाबत परिणामकारक उपाययोजना करण्यासाठी राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान ग्रामीण विकासासाठी अत्यंत उपयुक्त आहे.

संदर्भ सुची :-

१. प्रा. सुनिता बर्डे - खडसे, प्रा. संतोष केशव खडसे ; (२०१०) ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्यातील स्त्रिया, पुणे : शुभम पब्लिकेशन्स.
२. श्रीमती मंजु शर्मा ; भारतीय समाज मे महिलाओं का विकास, जयपुर : राज पब्लिशिंग.
३. माधवी कवी ; (१९९९) महिला कल्याण व विकास, नागपुर : विद्या प्रकाशन.
४. डॉ. लक्ष्मण कोतापळे ; भारतातील सामाजिक कल्याण प्रकाशन, औरंगाबाद : विद्या बुक्स पब्लिकेशन्स
५. डॉ. के. पार्क ; (२००७) सामाजिक आरोग्य परिचर्या, जबलपूर : बनारसीदास भनोत पब्लिशर्स.

...